

‘Verzedelijken, beschaven en verbeteren’

In 1818 verkeren veel mensen in de steden in Nederland in een uitzichtloze armoede. Johannes van den Bosch (1780-1844) besluit hierop de Maatschappij van Weldadigheid op te richten. Zijn plan is om de allerarmsten te laten werken in onontgonnen gebieden, waar zij hun leefomstandigheden met onderdak, voeding, scholing en zorg kunnen verbeteren. Ook wil hij hen opleiden ‘tot een hogere beschaving, verlichting en werkdadigheid’. De eerste proefkolonie is Frederiksoord in West-Drenthe. Later komen daar Willemsoord in Overijssel (1820) en Wilhelminaoord in Drenthe (1821) bij. In deze drie ‘vrije koloniën’ betrekken ruim vierhonderd kolonisten (door gemeenten en steden voorgedragen) met hun gezinnen kleine, volledig ingerichte hoevees met een stukje grond eromheen. Omdat ze een contract hebben afgesloten met de Maatschappij dienen ze een groot deel van de week op het land of in de fabriek te werken, of als schoenmaker, timmerman of broodbakker. Het startgeld hebben zij geleend en moeten ze terugverdienen. Met hun loon betalen ze ook voor kost, inwoning en kleding. Verder dragen zij bij aan allerlei voorzieningen. Vanaf 1920 bijvoorbeeld komt er (uniek in ons land) een leerplicht voor kinderen vanaf zes jaar. Zeven jaar later is er de oprichting van een ziekenfonds (ook nog nooit vertoond!). Voordat Johannes van den Bosch zijn missie in 1827 voorlopig eindigt, realiseert hij nog twee ‘onvrije koloniën’: een in Veenhuizen en een in de Ommerschans bij Ommen. Deze ‘grote gestichten’ zijn in eerste instantie bestemd voor het onderbrengen van bedelaars, landlopers en wezen. Hiervoor betalen gemeenten geld, dat de Maatschappij door een toenemend exploitatietekort prima kan gebruiken. Het leven op de koloniën laat al vrij snel zien dat de bewoners

mensen van vlees en bloed zijn; frequent botsen ze met de strenge regels van de Maatschappij. Zo is het drinken van alcohol taboe. Maar niet iedereen kan van de fles afblijven. Ook onzedelijk gedrag en het voor het huwelijk ‘vleeschelijk met elkander verkeren’ is uit den boze. Desondanks raakt meer dan eens een ongetrouwde vrouw zwanger. Ook ‘onderling schelden, kijven en vechten’ wordt niet getolereerd. Verder mag niemand zonder toestemming de woon- en werkgemeenschap verlaten, ook al is het maar voor even.

Voor handhaving van de goede orde worden vanaf het begin wijkmeesters en veldwachters (vaak militaire veteranen) aangesteld. Ook treedt er een raad van politie en tucht op die de strafmaat bepaalt als mensen over de schreef gaan. Vaak betekent dat opsluiting voor een of meer dagen in een kast, cachot of provost. In een latere periode, als de meeste tuchtmaatregelen nauwelijks helpen, komen er lijfstraffen bij. Vooral bedelaars die de benen nemen en worden teruggebracht kunnen er met tien tot veertig ‘rietjesslagen’ ongenadig van langs krijgen. De strengste veroordeling is de verbanning van een kolonist met zijn gezin naar de Ommerschans en later ook naar Veenhuizen voor een of meerdere jaren. Zie daar maar eens met hard werken en het tonen van onberispelijk gedrag uit te komen. Voor velen geen sinecure!

Om te ‘verzedelijken, beschaven en verbeteren’ hanteert de Maatschappij niet alleen straf maar ook beloningen. Bedelaars mogen de strafkolonie verlaten als zij zich van hun beste kant hebben getoond en ‘arbeidslustig’ zijn geworden. Ook bonussen, privileges of baantjes als wijkmeester en hulponderwijzer worden ingezet. In het gelukkigste geval kan een kolonist promoveren tot ‘hoevenaar’ op een van de grote boerderijen die

rondom de schans zijn gebouwd. Bijna veertig jaar zijn voorbij als de Maatschappij in 1859 de zeggenschap over de gestichten in Veenhuizen en de Ommerschans aan de staat overdraagt. Het detineren van mensen in een kolonie, die hun eigen regels en wetten volgen, valt op den duur voor een particuliere organisatie niet te bekostigen. De wens dat iedereen zichzelf bedruipt (‘budgettair neutraal’) blijkt een illusie te zijn. In 1890 sluit de Ommerschans definitief. Veenhuizen verandert in een echte gevangenis. Met *De strafkolonie* completeert Wil Schackmann zijn serie over de koloniën van Weldadigheid, bestaande uit *De proefkolonie* (2006), *De bedelaarskolonie* (2013) en *De kinderkolonie* (2016). De stof haalde hij uit het archief van de Maatschappij van Weldadigheid, waarbij hij zich ‘door enorme stapels handgeschreven stukken’ heen geworsteld heeft. Ook nazaten van betrokkenen hebben hem met het nodige materiaal geholpen. Mijns inziens kan geconcludeerd worden dat hij in een vlotte schrijfstijl de vele verhalen over ‘misdragingen’, sancties en opgelegde straffen met vaak schrijnende gevolgen, ongebreidelde bedilzucht van de Maatschappij en wat al niet meer, aangevuld met relevante achtergrondinformatie, tot een uiterst boeiend geheel heeft verwerkt. Een meer dan waardige afsluiting van het vierluik!

Gert Moleman ■

De strafkolonie.

Verzedelijken en beschaven in de koloniën van Weldadigheid (1818-1859). Wil Schackmann (Atlas Contact, Amsterdam 2018), 344 blz., € 21,99